

רבי ומורי: דברי זיכרון

יש רגעים שההשגחה העליונה כמו נוגעת בכתפנו ומעוררת אותנו לראות איזו אמת בבהירות זוהרת. הרשו לי לחלוק אתכם רגע כזה, שעבר עליי בבוקר כתיבת השורות שלפניכם.

מטעמים טכניים, עליי לכתוב את שיחות "שיג ושיח" שבועות רבים מראש. הגעתי לפרשת מטות-מסעי, והחלטתי לכתוב על ערי המקלט, אבל עוד לא היה ברור לי באיזה היבט שלהן אתמקד. לפתע, כבאינסטינקט, מילאה אותי ההכרה כי עליי לכתוב על דין מסוים וחריג עד מאוד.

ערי המקלט הוקצו לשם הגנה על מי שנמצא אשם בהרג אדם בשוגג. גאולת הדם הייתה בימים ההם נוהג כלל-עולמי, ונדרשה הגנה. ערי המקלט נועדו להבטיח שמי שלא רצח בזדון לא יירצח. בפרשת שופטים אומרת התורה כי מבקש-מקלט זה "יָנוּס אֶל אֶחַת הָעָרִים הָאֵלֶּה וְחָי" (דברים יט, ה). מהמילה "וחי" גזרו חז"ל מסקנה יוצאת דופן: "תנא: תלמיד שגלה – מגלין רבו עמו, שנאמר: 'וחי', עבדי ליה מידי דתהוי ליה חיותא"¹. הרמב"ם מבאר, תוך שהוא גם מתרגם את הסיפא הארמית: "עשה לו כדי שיחיה; וחיי בעלי חוכמה ומבקשיה בלא תלמוד – כמיתה חשובין. וכן הרב שגלה, מגלין ישיבתו עימו"². לימוד התורה הוא

החיים עצמם, ואי אפשר ללמוד בלי מורה. מורים נותנים לנו לא רק ידע; הם נותנים לנו חיים.

אין אלו דברי אגדה, אמרי מוסר הנוקטים לפעמים לשון משל והפלגה. זהו פסק הלכה, וככזה הוא מוצג. הרמב"ם פסק למשל שאדם חייב בכבוד רבו "יתר מאביו. שאביו הביאו לחיי העולם הזה – ורבו שלימדו חכמה הביאו לחיי העולם הבא", ועל כן הרב קודם לרב במצוות כגון השבת אבדה³. ההורה נותן לנו חיי גוף, ואילו המורה – את חיי הרוח. חיי הגוף סופיים וחולפים. חיי הרוח נצחיים. הם חיי העולם הבא. על כן, אנו חבים למורינו את חיינו במובנם העמוק של חיים.

אך זה כתבתי את הדברים האלה, והטלפון צלצל. אחי התקשר מירושלים להודיע לי כי רבי ומורי הרב נחום אליעזר רבינוביץ' זכר צדיק לברכה הסתלק לבית עולמו. בעולמנו זה, עלמא דאתכסיא כלשון ספר הזוהר, לא בכל יום אנו מרגישים כאילו יד השתלשלה מן השמיים והנחתה אותנו; אך הפעם, בכותבי דברים ההולמים כל כך את מקומו של הרב רבינוביץ' בחיי, לא היה אפשר להחמיץ זאת. בעיניי, ודומני כי בעיני כל מי שזכה ללמוד עמו, הרב רבינוביץ' היה גדול מורי דורנו.

הוא היה פוסק מבריק, כפי שיודע כל הקורא בתשובותיו. הוא הכיר את הספרות הרבנית כולה: בבלי וירושלמי, מדרש הלכה ואגדה, פירושי מקרא, יצירות הגות, ספרי הלכה ושו"ת. ליצירותיו בהלכה ובאגדה לא היה גבול. הוא שלט כמעט בכל תחום דעת חילוני, ובמדעי הטבע במיוחד. הוא היה פרופסור למתמטיקה באוניברסיטת טורונטו וחיבר ספר על הסתברות והסקה סטטיסטית. יותר מכול אהב את הרמב"ם, בכל פניו, וראש

וראשונה את "משנה תורה", הוא "היד החזקה": כחמישים שנה שקד על פירושו רבי-הכרכים ליצירה זו, "יד פשוטה".

כשבאתי ללמוד אצל הרב, כבר היו מאחוריי לימודים בקיימברידג' ובאוקספורד אצל כמה מגדולי האינטלקטואלים של זמננו, ביניהם רוג'ר סקרוטון וברנרד ויליאמס. הרב רבינוביץ' היה תובעני מכולם. רק כשנעשיתי תלמידו הבנתי קפידה אינטלקטואלית מהי: "שתהיו עמלים בתורה". כדי לצאת בשלום מפרדס שיעוריו על חומרת קפידתו, צריך היית לעשות שלושה דברים: תחילה לקרוא כל מה שנכתב אי פעם על הסוגייה; שנית, לנתח אותה בבהירות מרבית ולחתור אל עומק הפשט שלה; ואחרונה, לחשוב עליה באופן עצמאי וביקורתי. אני זוכר כיצד במאמר שכתבתי במסגרת לימודי אצלו ציטטתי אחד מגדולי התורה במאה ה"ט. הוא קרא את אשר כתבתי ואז פנה אליי ואמר, "אבל לא ביקרת את מה שהוא כתב!". הוא סבר כי במקרה הזה, אותו גדול לא נתן את הפירוש הנכון, וכי צריך הייתי להבחין בכך ולהצביע על כך. לשיטתו, יושר אינטלקטואלי וחשיבה עצמאית הם מרכיבים חיוניים בחיפוש האמת – ולימוד התורה מוכרח תמיד לחפש את האמת.

כמה מן השיעורים החשובים ביותר שלמדתי ממנו היו כמעט מקריים. זכור לי יום שבו המכונית של הרב הייתה במוסך, והייתה לי הזכות להסיעו הביתה במכונית. זה היה יום חם, ובצומת סואן בהמפסטד המכונית שלי נעצרה וסירבה להידלק מחדש. הרב אמר לי בלי להתרגש, "בוא ננצל את הזמן ללמוד תורה", ומיד החל לתת לי שיעור בהלכות שמיטה ויובל ברמב"ם. סביבנו צפרו נהגים. פקק תנועה החל להיווצר מאחורינו. הרב נותר רגוע לגמרי, ומשהגיע לסוף עניין אמר לי, "נסה עכשיו

להתניע שוב". סובבתי את המפתח, המנוע השמיע את נהמת ההתעוררות המיוחדת, והמשכנו בדרכנו.

בהזדמנות אחרת סיפרתי לו שאני סובל מנרדודי שינה. אינני נרדם. הוא אמר לי בהתלהבות, "אתה יכול ללמד אותי איך עושים את זה?" והוא ציטט מדברי הרמב"ם "אף על פי שמצוה ללמוד ביום ובלילה, אין אדם למד רוב חכמתו אלא בלילה", המתבססים על דברי התלמוד "לא איברי סיהרא אלא לגירסא"⁴.

הוא והרב אהרן ליכטנשטיין זצ"ל היו גדולי הדור, דמויות המופת התורנית שלו. הם היו שונים מאוד: האחד חובב מדע, וחברו נוטה לספרות היפה; האחד ישיר, חברו רומז; האחד נועז, חברו זהיר. אבל הם היו ענקים בדעת, במוסר וברוח. אשרי הדור שנתברך בשכמותם.

מהו להיות תלמידו של מורה כרב רבינוביץ'? קשה להסביר את לב העניין; דוגמאות יקרבונו אליו. הוא ידע, למשל, כי עליי ללמוד מהר מפני שהגעתי אל לימודי הרבנות מאוחר, אחרי שנים של התעסקות בפילוסופיה באקדמיה. על כן עשה דבר נועז מאוד. הוא הסביר לי כי הדרך המהירה והטובה ביותר ללמוד דבר היא ללמד אותו. וכך, באותו יום שבו התחלתי את לימודי ב"ג' קולג' "כסטודנט, התחלתי גם את עבודתי שם כמרצה. כמה אנשים היו חושבים על רעיון כזה ונוטלים כזה סיכון?

הוא גם הבין איזו בדידות עלול לחוות מי שחי לאור עקרונות של עצמאות מחשבה ויושר אינטלקטואלי. בשלב מוקדם הוא אמר לי, "אל תהיה מופתע אם רק שישה אנשים בעולם כולו יבינו מה אתה מנסה לעשות". לימים, כששאלתי אותו אם לקבל

על עצמי את תפקיד הרב הראשי לבריטניה, הוא ענה לי בדרכו הלקונית: "למה לא? הרי אולי תוכל ככה ללמד קצת תורה".

לו עצמו, כשהיה בן שלוששים וקצת, הוצע להיות הרב הראשי ליוהנסבורג – אך הוא דחה את ההצעה משום שהוא סירב לחיות במדינת אפרטהייד. הוא סיפר לי כיצד ביקר אצלו בטורונטו הרב היוצא של יוהנסבורג, הרב לואיס רבינוביץ. האורח ראה את דירתו הצנועה של הרב הצעיר, זכר את משכנו המפנק בדרום אפריקה, ואמר למארח: "בשביל זה ויתרת על הכהונה אצלנו?" אבל הרב לא התפשר מעולם על יושרתו ולא החשיב עניינים של רמת חיים.

בסופו של דבר מצא אושר רב בשלושים ושבע שנות שירותו כראש ישיבת ברכת משה במעלה-אדומים. הישיבה נוסדה שש שנים קודם לכן בידי הרבנים חיים סבתו ויצחק שילת, אך מסופר כי כאשר הרב סבתו שמע את הרב רבינוביץ' מלמד שיעור קפץ מיד וביקש ממנו להיות ראש הישיבה. בגאווה מחנך היה מספר לי על תלמידיו, שכולם שילכו את לימודם בישיבה בשירות בצה"ל. וכגאווה בספרו עליהם כן הייתה יראתם בספרם לי עליו. לא כל המי ומי בעולם היהודי ידע להכיר בגדולתו, אך כל מי שלמד אצלו ידע גם ידע.

אני מאמין שהיהדות הכריעה בחוכמה בלתי-רגילה כאשר בחרה במורים להיות גיבוריה והעלתה על ראש שמחתה את החינוך הנמשך כל החיים. איננו סוגדים לכוח ולכסף. כבודם במקומו מונח, אך לא בראש סולם הערכים. הכוח מגן עלינו. הכסף מאפשר לנו. אבל המורים מפתחים אותנו. הם פותחים בפנינו את אוצר חוכמת הדורות, וכך עוזרים לנו לראות את

העולם ביתר בהירות, לחשוב ביתר עמקות, לטעון ביתר מיומנות ולהחליט ביתר חוכמה.

"יהי מורא רבך כמורא שמייים", אמרו חכמים.⁵ כלומר, אם רצונכם להתקרב לשמייים, אל תלכו אצל מלכים, כוהנים, קדושים או אפילו נביאים. הם אולי גדולים, אבל מורה טוב יעזור לכם להיעשות גדולים, וזהו דבר אחר לגמרי. התברכתי, וזכיתי להיות תלמידו של אחד הגדולים במורי דורנו. העצה הטובה ביותר שבידי לתת לכל אדם היא – מצא לך מורה, והיה לתלמידו.

- 1 מכות י ע"א.
- 2 משנה תורה, הלכות רוצח ושמירת הנפש ז, א.
- 3 שם, הלכות תלמוד תורה ה, א.
- 4 שם ג, יג; עירובין סה ע"א.
- 5 משנה, אבות ד, יב.